

Constantin ȘCHIOPU

Formarea competenței lingvistice a elevilor prin activități și exerciții creative

C.Ș. – prof. univ., dr. hab.,
Facultatea Jurnalism și
Științe ale Comunicării,
Departamentul Teoria și
Practica Jurnalismului,
USM. Lucrări recente:
Comunicarea: greșeli și soluții
(coautor Marcela Vilcu-
Șchiopu), 2013; *Metodica
predării literaturii române*,
Pitești, 2009; *Arghezi, Barbu,
Blaga. Poezii comentate.
Pentru elevi, studenți,
profesori*, Chișinău, 2010;
*Manual de limba și literatura
română pentru clasa a X-a*
(coautor Marcela Vilcu-
Șchiopu) ș. a.

Studierea categoriilor gramaticale ale unei sau altei părți de vorbire la lecțiile de limba și literatura română este un demers, de regulă, standardizat și, de cele mai multe ori, plictisitor pentru elevi. Pentru a face față provocărilor și deficiențelor de tot felul, e nevoie de aplicat, în acest scop, o metodologie de stimulare a interesului de cunoaștere, a plăcerii și dorinței elevului de a se implica activ în rezolvarea sarcinilor propuse de profesor, fie acestea de asimilare a materiei, fie de consolidare a ei. Activitățile, sarcinile cu caracter creativ, de joc rămân a fi cele mai eficiente în vederea formării competenței lingvistice a elevilor. Indiferent de gradul de complexitate a părții de vorbire, a categoriilor ei gramaticale (ex.: genul, numărul, cazul substantivului, timpul, persoana, diateza, modurile personale, im-personale ale verbului etc.), aplicarea unei metodologii creative în cadrul lecției de limba și literatura română trebuie să devină un imperativ al predării-studierii. Or scopul unei tehnici de creativitate este să-l scoată pe elev din drumurile cunoscute, să facă asociații noi, să producă ceva complet diferit. Totodată, rezolvarea unor sarcini cu caracter creativ sau de joc solicită de la elev o concentrare maximă

asupra procesului propriu-zis, face activitatea lui și chiar produsul/rezultatul obținut memorabile. Dintre multiplele și diversele activități/sarcini cu caracter creativ, ce pot fi utilizate cu succes la lecțiile de limba și literatura română și, în mod special, în procesul studierii categoriilor gramaticale ale părților de vorbire, menționăm, următoarele: a) activități, sarcini de transformare/modificare; b) activități, sarcini cu caracter de calchiere a unor structuri; c) activități, sarcini ce solicită capacitatea elevului de a-și imagina; d) activități, sarcini de definire creativă a unor concepte; e) activități de scriere creativă; f) activități, sarcini cu caracter de joc; g) sarcini cu caracter asociativ etc.

Cât privește activitățile, sarcinile de transformare/substituire, acestea urmăresc dezvoltarea gândirii laterale a elevilor, care are drept obiectiv generarea de idei și modele noi prin restructurarea și evitarea modelelor și soluțiilor învechite. Dacă în cazul valorificării operei literare elevul este solicitat să modifice sfârșitul diegezei, circumstanțele în care se desfășoară acțiunea, titlul textului, să adauge sau să renunțe la o trăsătură de caracter a personajului etc., în cel al studierii gramaticii, de regulă, acestuia i se propune să transforme vorbirea directă în indirectă și invers, să modifice o formă gramaticală a părții de vorbire (ex.: numărul, cazul substantivului, forma de imperfect a verbului în cea de mai mult ca perfectul), sarcini ce nu stimulează în niciun fel gândirea creativă, asociativă, capacitatea imaginativă a subiectului. În această ordine de idei, mult mai distractiv și totodată instructiv este de a le solicita elevilor să substituie substantivele subliniate dintr-un text literar cu altele, conform capacității lor de imaginație, dorinței, preferințelor, ulterior să determine, de exemplu, forma articulată/nearticulată a substantivelor respective, în cazul în care tema și scopul lecției vizează acest conținut. Exemplificăm o astfel de sarcină: *Rescrieți/modificați textul vierean înlocuind substantivele subliniate cu oricare altele. Comparați cele două texte și expuneți-vă opiniile pe marginea ambelor variante. Identificați, atât în substantivele substituite, cât și în cele ale voastre, articolele substantivale, precizând tipul acestora (hotărâte/nehotărâte): „Dacă tu ești pâinea,/ Dacă tu ești apa,/ Dacă tu ești aerul sufletului meu,/ De ce mă clatin ca trestia,/ De ce mă nărui de sete,/ De ce mă-năbuș, femeie, de ce?”*

Modificând textul prin înlocuirea substantivelor subliniate cu altele, mai mulți elevi vor încerca să găsească acele cuvinte care se înscriu în axa

lexicală a poeziei (ex: *sprijinul, axa, sensul, iubirea, bucuria* etc.), alții – termeni mai puțin sau cu totul străini (*ora, luna, anul*). Ambele variante vor fi validate de profesor, avându-se în vedere că scopul lecției nu urmărește elaborarea unor texte „excepționale”, ci formarea capacităților de identificare și argumentare a substantivelor articulate hotărât/nehotărât.

În ceea ce privește studierea unor categorii gramaticale ale verbului (ex.: modul), pot fi propuse sarcini de: a) transformare a unui distih extras dintr-un text literar într-un catren, fără să se insiste pe varianta autorului (ex.: *Transformați distihul – rima nu este obligatorie – într-un catren, conform propriei viziuni și stări: „Dacă ploaia s-ar opri/ Și din cer n-o să mai cadă lacrimi,/ ____, / ____”*); b) de modificare a ultimelor două versuri din catren (*„De-aș ști, mândro, c-ai veni,/ Drumul ți l-aș pietrui/ Cu bujori, cu viorele/ Să-i fac inimii plăcere”*); c) de completare a spațiilor libere conform propriei înțelegeri și sensibilități: *Dacă-n timpul tău, n-am loc și eu,/ Dacă-n ochii tăi ____, Dacă-n visul tău ____,/ Dacă-n gândurile tale ____, Atunci ____*. Incluși într-un exercițiu de substituire a interjecției „Ah” din versul „Ah! Iată primăvara cu sânu-i de verdeață” cu oricare alta (*of, ei, vai, brr*), elevii vor sesiza stările eului și vor înțelege rolul interjecției în exprimarea acestora.

Pentru procesul creativ, imaginația rămâne factorul primordial al formării competențelor literare și lingvistice ale elevilor. Înțeleasă ca „elaborarea unor imagini noi pe baza prelucrării datelor anterioare” (Nicola 2000: 185), imaginația solicită de la subiectul uman fluiditate (posibilitatea de a imagina situații, de a emite idei noi), plasticitate (capacitatea de a schimba, de a aborda altfel o problemă), originalitate (capacitatea de a se manifesta ca individualitate creativă). Este cunoscut faptul că jocurile didactice declanșează resorturile imaginației creatoare. În joc și prin joc, elevul își însușește o atitudine caracterizată prin dinamism și curiozitate intelectuală, trăiește plăcerea soluționării, într-un mod pur personal, deseori inedit, a sarcinii propuse de profesor. Solicitați, de exemplu, să scrie o listă de obiecte casnice a căror denumire e alcătuită dintr-un substantiv și un verb la supin (*mașină de cusut, fier de călcat, mașină de spălat* etc.), ulterior să-și imagineze și să redacteze un dialog dintre două obiecte casnice ce fac parte din șirul respectiv, într-un final, elevii vor putea cu ușurință să analizeze și să argumenteze forma de supin a verbului.

Studierea formelor gramaticale ale verbului la modul condițional poate fi organizată în baza aceluiași exerciții/sarcinii de imaginație: „*Imaginați-vă și completați spațiile libere, conform modelului: Dacă aș fi un ghiocel, m-aș întreba cum este vara./ Dacă aș fi pasăre, m-aș întreba/ Dacă aș fi, m-aș întreba/ Deoarece sunt ființă vorbitoare, mă întreb*”

O activitate de scriere creativă, ce solicită imaginația și fantezia elevilor și care poate fi practică cu succes în scopul studierii, de pildă, a adjectivului (definire, tipuri, ortografie, funcții sintactice) este „Imperiul culorilor”. Procedura de aplicare este cât se poate de simplă: elevilor li se propune să-și imagineze că au nimerit într-un imperiu al unei culori (al verdei/ albului/ albastrului etc.). Pentru aceasta ei urmează: 1) să scrie cât mai multe nuanțe ale aceleiași culori (ex.: *verde-închis, verde-deschis, verzui, foarte verde, verde-pal*); 2) să găsească, în funcție de culoarea aleasă, cuvinte din câmpul lexical al unui termen propus de profesor (ex.: *vară – căldură, iarbă, ciripit, fructe, vacanță* etc.); 3) să formeze îmbinări folosind un cuvânt ce exprimă o nuanță de verde și altul ce face parte din câmpul lexical al cuvântului ales (ex.: *vacanță verde-verde*); 4) să alcătuiască o listă de verbe care denumesc acțiuni tipice anotimpului/naturii; 5) să alcătuiască enunțuri în baza câtorva întrebări (Când? Cine? Ce face? Unde? De ce?), folosind cât mai multe dintre îmbinările obținute la pasul al treilea (ex.: *Când? [Într-o seară de-un verde-închis]; Cine/Ce? [O omidă verde-verde]; Ce face? [Se scaldă]* etc.); 6) să ordoneze/să aranjeze enunțurile-răspunsuri în așa fel încât să alcătuiască un poem cu versuri libere. După lectura textelor și exprimarea punctelor de vedere (ce place mai mult, sunt interesante, originale etc.), vor fi analizate adjectivele din perspectiva scopului lecției.

Tot în cadrul acestor lecții de predare-studiere a adjectivului, elevilor li se poate propune:

- să recombine literele dintr-un cuvânt formând adjective noi (ex.: *inteligentă – gentil/ă, elegant/ă, lent/ă*);
- să găsească patru-cinci adjective care să surprindă aspecte spectaculoase ale unui eveniment/întâmplări, întâlniri, excursii, răsărit de soare etc., iar apoi să descrie în câteva enunțuri această întâmplare/întâlnire etc., folosind adjectivele propuse;

- să descrie o situație ce s-ar putea desfășura în următorul cadru natural: „Lacul codrilor albastru/ Nuferi galbeni îl încarcă/ Tresărind în cercuri albe/ El cutremură o barcă” (M. Eminescu);
- să scrie mai multe adjective care le vor ajuta să răspundă la întrebarea „De câte feluri pot fi ploile?”, iar ulterior să identifice și să substituie adjectivele din poezia „Descântec de ploaie” de Ana Blandiana cu cele din lista lor (*Iubesc ploile, iubesc cu patima ploile,/ Înnebunitoarele ploi și ploile calme,/ ploile feciorelnice și ploile-dezlănțuite femei,/ ploile proaspete și plictisitoarele ploi fără sfârșit*);
- să rescrie textul modificând gradele de comparație ale adjectivelor, după care să compare și să analizeze cele două variante de text (ex: *Sub lumina trandafirică a unui blând apus de soare, pământul pare adâncit într-o odihnă neclintită: frunzele ațipesc, pregătindu-se pentru tihnitul somn al nopții; în depărtări, miriștile scânteiază singuratic, ca niște țesături de fir; iazul își așterne fața umedă, sorbind, până în adânc, din lumina asfințitului.* E. Gîrleanu);
- să identifice într-un fragment și să înlocuiască adjectivele cu antonimele lor, acestea din urmă fiind puse la diferite grade de comparație (ex: *Bădița Vasile a Iliaoei, dascălul bisericii, era un holtei zdravăn, frumos și voinic și sfătuia pe oameni să-și dea copiii la învățătură.* I. Creangă);
- să dezvolte o locuțiune adjectivală (ex.: *om de ispravă*) într-o mică poveste cu caracter umoristic.

Formele de caz ale substantivului vor fi mult mai bine înțelese de elevi dacă acestea vor fi analizate în baza textelor alcătuite de ei înșiși. O activitate incitantă de scriere creativă în acest sens este cea intitulată „Inventăm o poveste”: 1) elevii scriu un substantiv care le trece prin minte (ex.: *un crocodil*); 2) profesorul propune toate formele de caz ale substantivului ales (ex.: *crocodil, a crocodilului, crocodilului, cu crocodilul, crocodilule*), iar elevii alcătuiesc o povestioară din cinci enunțuri folosind, în fiecare dintre acestea, substantivul respectiv cu forme diferite de caz (ex.: *Pe plajă era un crocodil. Ochii crocodilului mă priveau lacom. I-am făcut crocodilului un semn să se apropie. Împreună cu crocodilul ne-am pornit spre ghereta cu înghețată. „Crocodilule, o înghețată ți-ar răci pofta de carne!”*). Ceea ce trebuie remarcat în cazul practicării acestor

sarcini de scriere creativă este faptul că elevii nu sunt supuși poverii de a memora noțiuni, forme, categorii gramaticale.

Dezvoltarea gândirii asociative a elevilor rămâne și în cazul studierii gramaticii, implicit a formării competenței lor lingvistice, un obiectiv primordial. Or activitățile cu caracter asociativ contribuie, în mod deosebit, la stimularea fanteziei, la îmbunătățirea memoriei, atenției, la formarea deprinderilor de a genera noi conexiuni semantice. A crea un lanț asociativ care să înceapă cu un substantiv ales la voia întâmplării (*mămuță*) și să se termine cu un altul, de asemenea aleatoriu (*telefon*), iar, ulterior, a alcătui o poveste folosind cuvintele din lanțul asociativ respectiv (ex.: *mămuță – circ – spectatori – aplauze – bucurie – recunoștință – felicitări – telefon*) este o activitate mai mult decât plăcută pentru elevi, dat fiind faptul că are elemente de joc, de hazard și de antrenare/explorare a gândirii asociative. În alt caz, elevii vor alege un substantiv, vor găsi patru asocieri neobișnuite ce nu sunt direct legate de cuvântul respectiv (ex.: *rândunică: rochie, televizor, creion, ochelari*) și, în final, vor alcătui un text pe tema sugerată de primul cuvânt (*rândunică*), folosind asocierile alese. Aceste texte alcătuite de elevi, așa cum menționam mai sus, vor servi în continuare pentru analiza formelor gramaticale ale substantivului, ce urmează a fi predate sau consolidate.

O diversitate de sarcini, activități cu caracter creativ poate fi folosită și în procesul predării/studierii și celorlalte părți de vorbire. În cazul numeralului, de exemplu, elevii vor fi solicitați să scrie un catren cu orice tip de rimă, în care să folosească anumite numere (ex.: *amândoi, moi, jumătate, alintate*); să elaboreze o rețetă trăsnetă de pregătire a unui anume fel de mâncare, având drept ingrediente „țâței din petale de trandafir”, „fire de iarbă tăiate mărunț”, „rondele de sfeclă uscate la soare” etc., insistându-se totodată asupra cantităților necesare și a modului de preparare; să completeze mai multe expresii cu numerele potrivite (*Om cu ... fețe; A nu se lăsa cu ..., cu ...; În timpi și ... mișcări* etc.), după care să inventeze o întâmplare/poveste pornind de la o expresie. În aceeași manieră pot fi studiate și categoriile gramaticale ale adverbului, solicitând elevilor să completeze spațiile libere cu răspunsuri cât mai hazlii la un șir de întrebări (ex.: *Rața merge (cum?); Măgarul rage (cum?)* etc.); să relateze o întâmplare reală sau din opere literare citite, folosind următoarele adverbe: *la început, apoi, între timp,*

de îndată ce, după aceea, pe când, în sfârșit, la urma urmei, cu toate acestea, în același timp etc.

Una dintre caracteristicile ce diferențiază rasa umană de celelalte ființe este aceea că toți oamenii gândesc. Întrucât calitatea gândirii este diferită de la om la om, profesorului nu-i rămâne decât să le ofere elevilor cât mai multe posibilități pentru antrenarea acestora. Concentrarea rapidă și efectivă a atenției, abordarea problemei din unghiuri și prin instrumente de gândit diferite, renunțarea la ideea de a modela un comportament exemplar al elevilor (aceleași calități și comportamente), căutarea unor alternative care să stimuleze dorința de a învăța etc. sunt câteva dintre obiectivele importante ale formării unei ființe gânditoare. Privite din această perspectivă, lecțiile de limba și literatura română, indiferent de gradul de complexitate a conținuturilor predate, trebuie să se transforme în adevărate laboratoare de creație, în cadrul cărora elevii caută, cercetează, inventează, elaborează, discută, descoperă, formulează idei.

**Referințe
bibliografice**

Nicola 2000 = I. Nicola, *Tratat de pedagogie școlară*, București, Aramis, 2000